

РЕСПУБЛІКА КРАСНОПИСЬМЕНСТВА. КОМЕНТАР ДО ПЕРЕКЛАДІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ ТЕРМІНІВ З ПРАЦІ ДЕВІДА Г'ЮМА «ПРО ЕСЕЇСТИЧНЕ ПИСЬМЕНСТВО»

*Тарас Кононенко, доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри історії філософії, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ, Україна);
<http://orcid.org/0000-0003-0660-1707>,
e-mail: taras_kononenko@knu.ua*

*Галина Ільїна, доктор філософських наук, доцент, доцент кафедри історії філософії, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ, Україна);
<http://orcid.org/0000-0001-8409-0696>,
e-mail: ilina@knu.ua*

Отримано: 10.05.2021

Ухвалено до друку: 31.05.2021

Опубліковано: 21.06.2021

Кононенко Т., Ільїна Г. (2021). Республіка краснописьменства. Коментар до перекладів українською мовою термінів з праці Девіда Г'юма. «Про есеїстичне письменство». Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія, 2(5), 18-28. <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2021/5-2/8>

Анотація

Стаття коментує особливості авторського застосування філософських термінів, необхідність у чому з'ясувалася впродовж роботи над україномовним перекладом праці «Про есеїстичне письменство» - англomовного есею, опублікованого у 1742 р. у першому виданні «Есеїв моральних та політичних» Д. Г'юма і присвяченого темі спілкування. У коментарі увага зосереджена на двох поняттях, які важливі для розуміння змісту та культурно-історичного контексту створення есею. По-перше, розглядається поняття «Republic of Letters» (англ. «Республіка вчених»). Це - ренесансна метафора, що була в активному вжитку в XV-XVIII ст. та описувала комунікативну спільноту європейських інтелектуалів, утворену шляхом формування мережі кореспондентських зв'язків. У добу Просвітництва альтернативою листуванню стає безпосереднє спілкування в новоутвореній публічній сфері комунікації, зосередженій у салонах, клубах та інших спільних соціальних просторах. Д. Г'юм у своєму есеї протиставляє поняттю «Republic of Letters» поняття «Empire of Conversation» (англ. «Імперія розмов»), підкреслюючи відмінність світу вчених, об'єднаних листуванням, та світського середовища публічних просторів спілкування. По-друге, у цьому коментарі розглядається поняття «Belles Lettres» (фр. «краснописьменство») - термін ренесансного походження, який був частиною успадкованого у гуманістів освітнього проекту «bonnae litterae», що розкривав роль *studia humanitatis* (гуманітарних наук) у формуванні естетики письменства (у тому числі, епістолярного). У Д. Г'юма «Belles Lettres» пов'язується з поняттям «taste» (англ. «смак»), який, у свою чергу, є центральною категорією емпірицистської естетики мислителя. В його концепції формування смаку відбувається зі специфічного досвіду, складовими якого є гуманітарні науки. Водночас «Belles Lettres» для своєї реалізації вимагає досвіду безпосереднього спілкування, його засобом виступає есеїстичне письменство, яке Д. Г'юм пропонує використовувати задля поширення набутків мережі «Республіки Вчених» у світській спільноті «Імперії Розмов».

Ключові слова: красне письменство, республіка вчених, спілкування, смак, есеїстичне письменство, есеї, Девід Г'юм.

Вступ

Есеї Девіда Г'юма відносяться до найкращих зразків англомовної філософської есеїстики. Вперше двотомна збірка «Есеїв, моральних та політичних» побачила світ у 1741-1742 рр., і в неї входила праця «Of Essay Writing» («Про есеїстичне письменство»). У процесі роботи над першим українським перекладом цього есею аналіз оригінального тексту показав наявність в ньому ряду лексем, які вимагають окремого лексикографічного та історико-філософського дослідження у зв'язку з їх особливим культурно-історичним контекстом та багатозначністю закладених в них змістів. Відтак актуальним став коментар до двох термінів ренесансного походження. Перший термін – «Republic of Letters» (англ. «Республіка Вчених», «Республіка Вченості»). Це поняття широко досліджується в сучасній західній думці, переважно у контексті виявлення особливостей наукової та професійної комунікації європейських інтелектуалів від доби Ренесансу до завершення Просвітництва. Прикладами є масштабні проекти, наприклад, проект Стенфордського університету в сфері цифрової гуманітаристики «Mapping the Republic of Letters» (Coleman N., Stanford University, n.d.), присвячений формуванню цифрової карти зв'язків європейських інтелектуалів доби Модерну та Просвітництва, або проекту ERC за керівництвом Д. ван Мієрта «Sharing Knowledge in Learned and Literary Networks – The Republic of Letters as a Pan-European Knowledge Society» (SKILLNET - *Sharing Knowledge in Learned and Literary Networks | Project Website of ERC SKILLNET*, n.d.) з дослідження історії зв'язків між науковцями. Оскільки у своєму есеї Девід Г'юм говорить про комунікативні процеси інтелектуального обміну між вченим та світським середовищем, то вагомими стають особливості, джерела та засоби такого обміну, що дозволяє встановити асоціативний зв'язок ще з одним терміном есею – «Belle Lettres» (фр. «красне письмо», «краснописьменство», «словесні науки»). Це поняття Девід Г'юм в своєму англійському тексті вживає як неперекладність – в оригінальній французькій версії, що було загальноприйнято в його час. Дослідження цих термінів має практичне значення для роботи над перекладом та інтерпретацією есеїстики Д. Г'юма.

Джерела

Сучасний пік інтересу до «Республіки Вчених» був підготований дослідженнями, здійсненими протягом останньої половини століття, вагомими віхами яких є роботи Ю. Габермаса «Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство» (Габермас, 2000) та Д. Гудман «Республіка вчених: культурна історія французького Просвітництва» (Goodman, 1994). Також у роботі використовувалися дані досліджень П. Берка «Еразм і республіка вчених» (Burke, 1999), Д. ван Мієрта «Що таке Республіка Вчених? Короткий вступ до довгої історії» (Van Miert, D. et al., 2014), А. Прендергаста «Літературні салони Британії та Ірландії у довгому вісімнадцятому столітті» (Prendergast, 2015), Б. Крейвері «Епоха спілкування» (Craveri, 2006) та збірки «Британська соціальність в довгому вісімнадцятому столітті: виклики англо-французьких зв'язків» (Capdeville, V. & Kerherve, A. (Eds.), 2019). Розвідка щодо поняття Belles-Lettres опирається на аналіз праць класичних авторів XVIII століття (Rollin, 1773; Smith, 1983; Blair, 2005), а також на роботи Дж. Генкінза (Hankings, 2007) та С. Хейлотана (Hallotan, 1993). Основою і поштовхом дослідження слугували есеї Д.Г'юма, які цитуються за академічним виданням його «Есеїв моральних, політичних, літературних» 1987 року за редакцією Ю. Міллера (Hume, 1987 a-d).

Методологія

Надання розгорнутого коментаря окремих понять праці Д. Г'юма «Про есеїстичне письменство» як засобу майбутнього перекладу та інтерпретації есею передбачає текстологічний аналіз, для виконання якого застосовуються методи історико-філософської лексикографії та історико-філософського аналізу термінів.

Результати

Інтелектуали доби Просвітництва обмінювалися думками, ділилися ідеями та оприлюднювали свої творчі здобутки у товариствах, які збиралися у французьких салонах, британських кав'ярнях та клубах. Традиційно престижна публіка Європи була зосереджена в ексклюзивних придворних середовищах, призначених для найбільш привілейованого прошарку аристократії, але у XVII-XVIII ст. аристократи, науковці та підприємці почали зустрічатися в новоутвореному публічному просторі, більш доступному і ліберальному. Описуючи французькі салони у праці «Структурні перетворення у сфері відкритості», Ю.Габермас стверджує: «<...> у салонах світських дам, як аристократичних, так і буржуазних, спілкувалися сини принців і графів, годинників і крамарів. Із салонів вивітрується дух прислужування меценатам, «думка» вивільнюється від путів економічної залежності. <...> Функції нових місць зустрічі чітко визначає Дідро своїм визначенням відмінності між письмом і спілкуванням. Хтозна чи хоч один з великих письменників XVIII ст. не хотів би важливі для нього думки спочатку запропонувати в таких *discours*, більше зважаючи на дискусію в салонах, ніж на читання перед академіями» (Габермас, 2000: 78).

Учасники французьких салонів називали себе «philosophes» – тобто «філософами». Серед них були, наприклад, Ж.-Ж.Руссо, П.-А.Гольбах, Д.Дідро, Вольтер, Кондільяк та інші. Господинями салонів були «salonières» – дами, що керували творчою спільнотою просвітників. Відомими salonières були Софі де Кондорсе – дружина знаменитого філософа Ж.-А.Кондорсе, Клодін де Тенсен – мати «енциклопедиста» Ж.Д'Аламбера та багато інших. Винахідницею «просвітницького салону» називають Марію Терезу Жофрен (Goodman, 1994: 90), в салоні якої збиралися найбільш відомі вчені та митці свого часу. Як стверджує Д. Гудмен, салони стали місцем зустрічі представників освічених інтелектуалів, які «поважали жінок, що керували ними як правительки», а «функція salonières полягала в тому, щоб утримувати порядок у Республіці Вчених, впроваджуючи правила увічливого спілкування» (Goodman, 1994: 91). Розквіт французьких салонів та роль спілкування як засобу обміну інформацією є важливими складовими інтелектуальної історії Просвітництва, яке Б. Кравері називає «the Age of Conversation» («епохою спілкування») (Craveri, 2006).

Становлення публічної сфери відбувалося і на території Великобританії. Наприклад, у шотландському Единбурзі у XVIII ст. діяли літературні салони. На відміну від французьких «philosophes», шотландські просвітники називали себе «literati» – тобто «освічені люди», «інтелігенція», а в сучасному значенні – люди з інтересом до літератури чи письменства. Більш автентичними відкритими публічними просторами Британії були клуби і кав'ярні. Вони слугували місцем для активних громадських обговорень політики, економіки та спільного життя, а також для проведення ділових зустрічей та укладання комерційних угод. Ці простори були досить доступними, проте у британських клубах з 1730-х рр. поступово впроваджувалися строгі процедури відбору учасників та внутрішні правила (Carpeville, 2019: 58).

Разом з тим, деякі шотландські інтелектуали до «філософії кав'ярень» ставилися з іронією. «An author is little to be valued, who tells us nothing but what we can learn from every coffee-house conversation» – «Мало вартує той автор, який не говорить нам нічого, про що ми не могли б дізнатися з будь-якої розмови у кав'ярні», – писав Д. Г'юм в есеї «Про комерцію» (Hume 1987a: 252). І хоча мислитель після повернення з дипломатичної служби у Парижі відкрив власний единбурзький салон, все ж не салони або кав'ярні, а професійні спільноти та товариства об'єднували учасників шотландського просвітницького руху. В Единбурзі та Глазго ближче до середини XVIII ст. їх з'являлося досить багато. Найбільш відомими прикладами є «The Selected Society» (англ. «Обране товариство»), «The Poker Club» (англ. «Покерний клуб») (Rasmussen 2017: 118) тощо. Членами були Д. Г'юм, А. Сміт, А. Фергюсон, Г. Блер та багато інших відомих мислителів, науковців, митців, громадських та політичних діячів.

Девід Г'юм був учасником як французьких салонів, так і шотландських клубів та товариств, він – визнаний «literati» та «philosophe». Праця «Of Essay-Writing» (англ. «Про есеїстичне письменство») була опублікована у першому виданні «Есеїв моральних та політичних» Д. Г'юма у 1742 р. і відкривала фразою: «The elegant Part of Mankind, who are not immers'd in the animal Life, but employ themselves

in the Operations of the Mind, may be divided into the *learned* and *conversable*» - «Ошатна Частина Людства, котра не занурилася у животіння, але витруджує себе у Застосуваннях Ума, може бути розділеною на осередки *вченості* і *взаємності*» (Hume, 1987c: 533). Поняття «*conversable*» спільнокорінне з «*conversation*» – «спілкування», «розмова», «бесіда». Тобто Д. Г'юм протиставляє вчене середовище людей, задіяних у науці, світському середовищу людей, задіяних у бесідах, спілкуванні, взаємному обміні думками.

Чи можемо ми асоціювати цю «комунікабельну» частину публіки з відвідувачами салонів? Є прецедент для такої асоціації. Слово «*conversable*» у французькому перекладі есею Д. Г'юма звучить як «*homme de salons*» (Hume, 2007] – буквально «відвідувачі салонів»: так можна назвати людей, що ведуть світське життя. Правительками світу «*conversable*» в означеному есеї Д.Г'юм визнає представниць прекрасної статі, що також справедливо для очолюваних здебільшого жінками салонів, хоча більше для французьких, ніж для британських (відмінності ролі жінок у формуванні публічного простору Франції та Британії є предметом дискусій, див., напр.: (Prendergast, 2015: 71-72)). Як стверджує Т. Шевальє, «для Г'юма есей був розширенням філософських товариств, що розквітали в Единбурзі з пізнього 17 ст. і мали більш серйозні цілі в «науці», ніж французькі салони. Він сподівався розширити спілкування в цих товариствах за допомогою форми есею на більш широку аудиторію, яка включала жінок, яких він назвав «Очільницями Імперії Розмов»» (Chevalier, 1997: 863).

«*Empire of Conversation*» («Імперія спілкування», «Імперія розмов») – це назва, яку Д. Г'юм дав середовищу «*conversable*». Цю монархічну «державу» Д. Г'юм протиставляв «Республіці Вчених», асоційованій мислителем з тим підвидом ошатної публіки, яку він означив як «*learned*». І якщо метафора «Імперія Спілкування» була, скоріш за все, винаходом мислителя, то «Республіка Вчених» заснована задовго до Д. Г'юма.

Отже, «*Republic of Letters*» (англ. «республіка вчених», «республіка вченості») – це метафора, яка описує соціальну мережу кореспондентських зв'язків європейських інтелектуалів, що формувалася протягом XV-XVIII ст.¹ В англійську мову термін «*Republic of Letters*» приходиться від латинського «*respublica literaria*»². Буквальний переклад терміну з латини англійською звучав би як «*learned republic*», тобто «республіка освічених людей», «республіка ерудитів» або, власне, «республіка вчених» (Van Miert, 2014: 270), іншим англійським перекладом цього терміну є «*Commonwealth of Learning*» (англ. – «Співдружність знань») (Van Miert, 2014: 270). Якщо перекладати у зворотному напрямку, то, наприклад, ошатна частина людства, яку Д. Г'юм називає «*learned*», латиною можна було б назвати «*literaria*»: освічена, вчена, писемна частина людства. Від цього ж латинського поняття походить слово «*literati*», яким називали себе шотландські просвітники.

Термін «*respublica literaria*» виник у період Ренесансу (перше вживання у листі італійського гуманіста Франческо Барбаро в 1417 р. (Van Miert, 2014: 270)). Особлива роль у поширенні й популяризації терміну приписується християнському гуманісту, першому визнаному прижиттєво публічному інтелектуалу ренесансної Європи Дезідерію Еразмові Роттердамському. Цей мислитель був впливовим в епоху Просвітництва, а ряд дослідників визнає Еразма предтечею есеїстики як жанру письменства (Chevalier 1997: 542). Також у свій час Еразм був знаменитим кореспондентом, переписувався з філософами, вченими, митцями, політичними та церковними діячами, кардиналами і королями – до нашого часу дійшло 3200 листів до більш, ніж 700 респондентів (Van Miert, 2014: 282). Листування було механізмом втілення «Республіки Вчених»: саме обмін листами об'єднував кореспондентів у своєрідну інтелектуальну та духовну спільноту. Космополітичну, оскільки інтелектуальний світ кореспондентів не мав і не визнавав політичних кордонів. Водночас, члени цієї спільноти ідентифікували себе з «Республікою» на основі спільних цінностей, які вони поділяли. Наприклад, британський історик культури П. Берк демонструє зв'язок самоідентифікації Еразма з «Республікою Вчених», стверджуючи: «Між-

¹ Девід Г'юм неодноразово використовує поняття «*Republic of Letters*» у своїй першій опублікованій праці «Трактат про людську природу». Зазначимо, що в українському перекладі «Трактату про людську природу» 2003 р. прямий переклад поняття «республіка вчених» не зустрічається, натомість використовують в першому випадку термін «царина наук» (Г'юм 2003: 47), в іншому випадку – «література» (Г'юм 2003: 149).

² Можливі інші латинські способи написання та вживання цього терміну – Д. ван Мієрт вказував, що на основі аналізу 20020 листів він виявив 192 його варіації (Van Miert D. n. d.).

народна репутація Еразма особливо підходила людині, яка одного разу написала (Ульріху Цвінглі у 1522 році): “Мені б хотілося бути громадянином світу” (“Ego mundi civis esse cupio”). Під світом він фактично мав на увазі Європу. Еразм не вживав термін “Європа”, все ще рідкісний в його дні, але він посилався на “orbis noster”, “orbis christianus” або “respublica christiana”³. <...> Його листи також з певною періодичністю відсилають до того, що він по-різному називає “respublica litteraria”, “orbis literatus” або “sodalitas litteraria”» (Burke 1999: 8).

Після Еразма Роттердамського термін «respublica litteraria» поширювався і згодом став загальноживаним, а у «Республіці Вчених» «оселялося» все більше «громадян». До них належали освічені люди, які читали одні й ті ж книги (що стало можливим після поширення технології книгодрукування), здійснювали мандрівки з інтелектуальними цілями (серед британських аристократів та вчених було прийнято під час гранд-турів Європою відвідувати знаменитих європейських інтелектуалів), утворювали клуби і спільноти, а пізніше почали видавати журнали для ознайомлення аудиторії з поточними результатами власних наукових досліджень.

З вишуканої мовної метафори Ренесансу на Просвітницький космополітичний концепт Республіка Вчених перетворилася у XVII-XVIII ст. Д. Гудмен стверджує: «як Республіка створювала власну історію, розширюючись навспак у часі, вона також розширювала себе через простір, долаючи посилення національних кордонів політичного світу. Цей космополітизм також проектувався в майбутнє як ідеал, який повинен бути реалізованим через розширення спілкування крізь часові межі поколінь та просторові межі політичної географії. Це спілкування залежало від двох фундаментальних винаходів сучасного світу – друкована преса і поштова система – які разом зробили можливим космополітичну форму правління Республіки Вчених. Слова – усні, письмові та друковані – були посередниками Республіки Вчених» (Goodmen, 1994: 16).

Із трьох зазначених дослідницею видів словесності можемо особливо виокремити письмову. Адже англійське слово «Letters» в «Republic of Letters», так само, як латинське «litterae», можуть означати водночас «писемність», «освіченість», а також – «літери» та «листи». Головним об’єднувальним чинником «Республіки Вчених» було листування. Як стверджує Д. ван Мієрк, «люди ставали частиною цієї спільноти самим актом писання листів: ті науковці, які не могли або відмовлялися встановлювати сталі лінії комунікації, не могли вважатися громадянами Республіки. Це було схожим на соціальні медіа наших днів: якщо ти не під’єднаний, ти не є їх частиною, якою «соціальною» особою ти б не був поза засобом спілкування» (Van Miert, 2014: 270).

Д. Г’юм, який асоціює себе з «Республікою Вчених», зобов’язується використовувати свої есеї для знайомства зі здобутками вчених світського середовища спілкування засобом листування. Описуючи власну роль «Представника чи Посланника» від «самоврядних Володінь Вченості у подібних Володіннях Співрозмов», він обіцяє «<...>to promote a good Correspondence betwixt these two States <...>» – «<...>сприяти гарному Вістуванню кожної з-поміж цих двох держав<...>» (Hume, 1987c: 543). Поняття «good correspondence» має кілька значень – це водночас і «хороші зв’язки», і, буквально, «гарна кореспонденція».

Мистецтво ведення «гарної» кореспонденції в епоху, коли листи слугували важливим засобом обміну знаннями, вимагало освіченості, яка передбачала виховання певної естетики письменства. За це відповідав напрям освіти, який носив назву «Belles Lettres» – «словесні науки», «вишукана словесність» або «краснописьменство». Пригадаємо, що в есеї «Про есеїстичне письменство» Девід Г’юм звинувачує belles lettres у тому, що воно стало варварським, оскільки створюється людьми без належного смаку: «<...>every part of what we call *Belles Lettres* became totally barbarous, being cultivated by men without any taste for life or manners, and without that liberty and facility of thought and expression which can only be acquired by conversation<...>» – «<...>усе те, що ми називаємо Красним Письмом (краснописьменством, *Belles Lettres*) зробилося суцільно варварським, оскільки проваджувалося Людьми без щонайменшої Чутливості до Життя чи Вихованості, і без тієї Свободи і розкутості Думки і Висловлювання, які лише й можуть набуватися у Розмові<...>». (Hume, 1987c: 534). Тобто розмова є досвідом, в

³ Orbis noster – лат «наш світ»; «orbis christianus» - лат. «християнський світ», «respublica christiana» - лат. «християнська республіка».

якому відбувається виховання смаку, необхідного для письменства. Отже, існує зв'язок між належним письмовим та усним спілкуванням.

Термін «Belles Lettres» сьогодні використовується в англійській мові, але рідко й означає «легку», проте не художню, літературу, іноді листи, часто – есеї (Whilley-Blackwell, 2013: 69). Концепція «словесних» наук має ренесансне походження: «Belles Lettres» є буквально французьким перекладом латинського поняття «bonae litterae», що широко вживалося гуманістами Відродження. Як і «respublica litteraria», термін «bonae litterae» був популяризований Еразмом Роттердамським – послідовником італійських гуманістів, які з часів Франческо Петрарки відстоювали ідею повернення до спадщини античних авторів та відродження естетики античної латини. Водночас «bonae litterae» – синонімом більш відомого нам поняття «studia humanitatis» – «гуманітарні науки», або, у найбільш буквальному перекладі – «дослідження людської природи».

Дж. Хенкінс виокремив ряд назв освітніх проектів як особливу і нову форму культури Відродження: «studia humanitatis» («гуманітарні науки»), «studia humaniora» («більш людиноспрямовані науки»), «studia honestarum atrium» («вивчення шляхетних мистецтв»), «bonae litterae» («вишукана словесність»), «bonae arte» («вишукані мистецтва»), «erudition legitima et ingénue» («благородне і законне навчання») (Hankings, 2007: 32). Усі наведені проекти передбачили вивчення латини та греки, граматики, античної літератури, поезії, риторики та історії (Burke, 1999: 8). Гуманітарні студії були альтернативою «studia generalis» – традиційним схоластичним університетським дисциплінам.

Отже, «Belles Lettres» – це французька калька латинського «bonae litterae», яка в англійській мові вживалася у французькому варіанті. Попередником освітнього концепту Belles Lettres у Великобританії були «studia leviōga» (з лат. букв. «легкі студії»), які викладалися в Кембріджському університеті з XVII століття. До них входили англійська поезія, англійські переклади античної класики, а також тексти латиною, які студенти вивчали для власного задоволення, а не для набуття професійних знань і користі [Hallotan, 1883: 105]. Термін «Belles-lettres» почав активно вживатися в англійській мові з початку XVIII століття під впливом французьких авторів Рене Рапена, Домініка Бонора та Шарля Ролена (Hallotan, 1883: 104). С.П.Хейлотен дослідив, що ці автори включали в «belles-lettres» широку категорію різних понять: «Мінімум історію, поезію і риторику (під якою розумілися теорія і практика переконливого усного дискурсу). Рапен включав також філософію, Ролен вивчення мови поряд з попередніми чотирма частинами. Англійська версія робіт Ролена додавала фізику до списку, можливо тому, що фізична наука розглядалася як така, що має слабкий зв'язок з філософією. Отже, до 1740-х рр. “belles lettres” прийшли в англійську мову як узагальнений термін для вивчення філософії, історії, мов, поезії, риторики, і, ймовірно, природничої науки. Загальноприйнятими синонімами були “fine learning” і “polite literature”» (Hallotan, 1883: 104). У цьому сенсі «Belles-lettres» – це складова словесних наук у цілому, краснописьменство як «вишукана словесність»⁴.

У XVIII столітті в університетах викладали курси за назвою «Риторика та краснописьменство». Як видно з назви, їх ідея полягала в тому, щоб виховати вишуканість водночас в усній (риторика) та письмовій (краснописьменство) комунікації. Зокрема, у колі шотландських просвітників можна виокремити двох друзів та кореспондентів Девіда Г'юма: видатного шотландського філософа Адама Сміта та видатного шотландського теоретика письменства, науковця і державного діяча Г'ю Блера. А. Сміт читав курс лекцій «Rhetoric and Belles Lettres» (англ. «Риторика та краснописьменство») в університетах Единбургу (1748-49 рр.) та Глазго (1751-1764 рр.) (Smith, 1983). Г'ю Блер починав аналогічний курс в

⁴ Додамо, що праця Ш. Ролена «De la maniere d'enseigner et d'etudier les belles-lettres, par rapport à l'esprit et au coeur; ou Traite des etudes» була перекладена у Санкт-Петербурзі. під назвою «Способъ, которымъ можно учить и обучаться словеснымъ наукамъ» [Роллен, 1789], тобто відповідником «belles-lettres» в російському перекладі були означені «словесні науки». Англійський переклад XVIII ст. (для прикладу візьмемо видання, здійснене в Единбурзі) – «The Method of Teaching and Studying the Belles Lettres; or, an Introduction to Languages, Poetry, Rhetoric, History, Moral Philosophy, Physics &c. with Reflections on Taste, and Instructions with regard to the Eloquence of the PULPIT, the BAR and the Stage» [Rollin, 1773]. Як бачимо, англійська мова запозичує французьке поняття Belles Lettres. Проблема неперекладності вирішується в англійському перекладі деталізацією назви: «Вступ до мов, поезії, риторики, історії, моральної філософії, фізики тощо ...». Тобто Belles Lettres – те, що передувє вивченню всіх означених дисциплін.

Единбургі у 1759 р. і його лекції були настільки популярними, що в 1762 р. за підтримки короля Георга III для Г. Блера була створена Королівська кафедра риторики та краснописьменства (англ. «Regius Chair of Rhetoric and Belles Lettes») (Bator, 1996) (яка існує досі під назвою «Королівська кафедра риторики та англійської літератури», а Г. Блера визнають як першого теоретика англомовного письменства). Окрім того, в Единбурзькому університеті з 1759 р. функціонувало «Belles Lettres Society» («Товариство краснописьменства») – студентське товариство, членами якого, окрім студентів, були і відомі діячі Шотландського Просвітництва, включаючи Г'ю Блера та Девіда Г'юма (Bator, 1996: 282).

Отже, «краснописьменство» стає частиною гуманітарного проекту, який набуває поширеності в середовищі шотландських просвітників у часи Девіда Г'юма та за його участі. Шотландські просвітники розуміли під цим явищем не тільки літературу: це комплексне явище з історичним та естетичним наповненням, результатом якого було вміння вишукано висловлюватися на письмі. Теоретик краснописьменства Г. Блер у своїх лекціях стверджував, що для володіння риторикою та Belles Lettres – тобто для вміння гарно говорити публічно та вишукано писати – необхідно володіти вільними мистецтвами та мати смак (Blair, H., 2005). І якщо «вільні мистецтва» на той момент вже описані, зрозумілі й активно викладаються, то питання смаку видається набагато більш важливим. Тому після загального вступу до курсу з «Риторики та краснописьменства» Г. Блер присвячує окрему лекцію поняттю «taste» – смак (Blair, H., 2005: 3-9).

Поняття «taste» також є центральним поняттям естетики Д. Г'юма. Як філософ-емпірицист, Д. Г'юм вважає, що смак набувається з досвіду. Тема смаку розкривається мислителем у декількох есеях, зокрема його збірник есеїв починається з есею «Of Delicacy of Taste and Passion» («Про витонченість смаку і пристрасті») (Hume, 1987 b). У цьому есеї Д. Г'юм знаходить два джерела витонченого смаку, дві його природні причини: «In the *first* place, nothing is so improving to the temper as the study of the beauties, either of poetry, eloquence, music, or painting. They give a certain elegance of sentiment to which the rest of mankind are strangers. <...>. In the *second* place, a delicacy of taste is favourable to love and friendship, by confining our choice to few people, and making us indifferent to the company and conversation of the greater part of men». - «На *першому* місці, ніщо так не покращує вдачу, як вивчення прекрасного, нехай це буде поезія, красномовство, музика чи живопис. Вони наділяють певною ошатністю почуття, чужі для решти людського роду. <...> На *другому* місці витонченості смаку сприяє любов і дружба, обмежуючи наш вибір декількома людьми, і роблячи нас байдужими до товариства і спілкування з більшою частиною людей» (Hume, 1987 b: 6-7). У подальших публікаціях мислитель додасть ще один есей на цю тему – «Of the Standard of Taste» («Про норму смаку»), в якому розгляне джерела наших естетичних суджень у почуттях (Hume, 1987 d).

Дискусія та висновки

Говорячи «Про есеїстичне письменство», Д. Г'юм критикує сучасний йому «варварський» смак. Смак виховується в досвіді. Але цей досвід – не досвід, джерелом якого є science. Це досвід тієї «polite literature», якою є й самі есеї Д. Г'юма. Ренесансний освітній проект виховання витонченої особистості «bonnae litterae» у Д. Г'юма доповнюється досвідною програмою формування людини, основою якої є спілкування. Проте не будь-яке спілкування, оскільки до спілкування слід ставитися критично і прискіпливо. Стати «ошатною» частиною людства може не кожен, а лише той, хто володіє відповідними навичками спілкування. Для представників «Республіки Вчених» це – навички письмового спілкування, основним виразом яких є листування. В «Імперії Спілкування» це – усне спілкування, дотримання правил якого жорстко контролюють очільниці цієї імперії. Разом з тим, ці дві держави повинні об'єднати обмін для спільного блага, і джерелом цього об'єднання мають стати наукові знання, творення яких здійснюють люди вчені («learned»), а реалізують на практиці та використовують для комерції та спільних справ представники світського товариства («conversible»). Відтак, Девід Г'юм, як резидент Республіки Вчених, скромно пропонує такий різновид Belle Lettres як свої «Есеї» використовувати як спосіб передачі знань від товариства, в якому ці знання набуваються до товариства тих, хто приймає рішення в спільному житті. Сьогодні такий заклик залишається актуальним.

Бібліографія

- Габермас, Ю. (2000). *Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство*. Львів: Літопис.
- Г'юм, Д. (2003). *Трактат про людську природу. Спроба запровадження експериментального методу міркувань про об'єкти моралі*. Київ: Видавничий дім «Всесвіт».
- Роллен, Ш. (1789). *Способъ, котормъ можно учить и обучатьсь словеснымъ наукамъ*. Ч.1. Пер. И.Крокова. СПб, Императорская Академия Наук.
- Bator, P. (1996) The University of Edinburgh Belles Lettres Society (1759-64) and the rhetoric of the novel. *Rhetoric Review*, 14:2. 280-292.
- Blair, H. (2005) *Lectures on Rhetoric and Belles Lettres*. Carbondale: Southern Illinois University Press.
- Burke, P. (1999) Erasmus and the republic of letters. *European Review*, (Vol. 7, No. 1). 5-17.
- Capdeville, V. & Kerherve, A. (Eds.) (2019). *British Sociability in the Long Eighteenth Century. Challenging the Anglo-French Connection*. Woodbridge: The Boydell Press.
- Coleman N., Stanford University. (n.d.). *Mapping the Republic of Letters*. Mapping the Republic of Letters. Retrieved June 12, 2021, from <http://republicofletters.stanford.edu>
- Craveri, B. (2006). *The Age of Conversation*. New York Review Books.
- Chevalier, T. (Ed.) (1997) *Encyclopedia of THE ESSAY*. Fitzroy Dearborn Publishers.
- Goodmen, D. (1994). *The Republic of Letters. A cultural history of the French Enlightenment*. Ithaca and London: Corwell University Press.
- Hallotan, S. M. (1993) Rhetoric in the American College Curriculum // PRE/TEXT: The First Decade / ed. by J.Vitanza. Pittsburgh and London: University of Pittsburgh Press. P.93-116.
- Hankings, J. (2007). Humanism, Scholasticism and Renaissance philosophy. In *Cambridge Companion to Renaissance Philosophy* / ed. by J. Hankings. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. 30-48.
- Hume, D. (1987a) Of Commerce. In D. Hume *Essays Moral, Political, Literary*, ed. and with a Foreword, Notes, and Glossary by Eugene F. Miller, with an appendix of variant readings from the 1889 edition by T.H. Green and T.H. Grose, revised edition (pp. 252-268). Indianapolis: Liberty Fund.
- Hume, D. (1987b) Of Delicacy of Taste and Passion. In D. Hume *Essays Moral, Political, Literary*, ed. and with a Foreword, Notes, and Glossary by Eugene F. Miller, with an appendix of variant readings from the 1889 edition by T.H. Green and T.H. Grose, revised edition (pp. 3-9). Indianapolis: Liberty Fund.
- Hume, D. (1987c) Of Essay-Writing. In D. Hume *Essays Moral, Political, Literary*, ed. and with a Foreword, Notes, and Glossary by Eugene F. Miller, with an appendix of variant readings from the 1889 edition by T.H. Green and T.H. Grose, revised edition (pp. 533-536). Indianapolis: Liberty Fund.
- Hume, D. (1987d) Of the Standart od Taste. In D. Hume *Essays Moral, Political, Literary*, ed. and with a Foreword, Notes, and Glossary by Eugene F. Miller, with an appendix of variant readings from the 1889 edition by T.H. Green and T.H. Grose, revised edition (pp. 228-250). Indianapolis: Liberty Fund.
- Hume, D. (2007) *Essai sur le genre essai* (Ph.Folliot, Trans). Retrieved May 27, 2021 from https://philotra.pagesperso-orange.fr/essai%20sur%20le%20genre%20essai.htm#_ftnref3
- Hume, D. (2011) *A Treatise of Human Nature*. Oxford University Press, U.S.A.; Reprint edition.
- Prendergast, A. (2015). *Literary Salons across Britain and Ireland in the Long Eighteenth Century*. Hampshire: Macmillan.
- Rasmussen, D. (2017) *The Infidel and the Professor. David Hume, Adam Smith, and the friendship that shaped Modern thought*. Princeton University Press.
- Rollin, Ch. (1773). *The Method of Teaching and Studying the Belles Lettres; or, an Introduction to Languages, Poetry, Rhetoric, History, Moral Philosophy, Physics &c. with Reflections on Taste, and Instrucions with regard to the Eloquence of the PULPIT, the BAR and the Stage. the Whole Illustrated with Passages from the Most Famous Poets and Orators, Ancient and Modern, with Critical Remarks on Them; Designed More Particularly for Students in the Universities*. Vol.1. The tenth Edition. Edinburgh: W. Drummond, A. Donaldson, J. Bell, and C. Elliot.
- Rollin, Ch. (1819). *De la maniere d'enseigner et d'etudier les belles-lettres, par rapport à l'esprit et au coeur; ou Traite des etudes*. T. 1. Lyon: Rusand.

- SKILLNET - Sharing Knowledge in Learned and Literary Networks | Project website of ERC SKILLNET. (n.d.). SKILLNET – Sharing Knowledge in Learned and Literary Networks. Retrieved June 12, 2021, from <https://skillnet.nl/>
- Smith, A. (1983) *Lectures on Rhetoric and Belles Lettres. Reprint*. Oxford (Oxfordshire): Clarendon Press; New York: Oxford University Press.
- Van Miert, D. (n. d.) The Intricacies of Conceptual History: The 192 Republics of Letters in Latin. SKILLNET. Retrieved May 27, 2021 from <https://skillnet.nl/the-intricacies-of-conceptual-history-the-192-republics-of-letters-in-latin/>
- Van Miert, D. et al. (2014) What was the Republic of Letters? A brief introduction to a long history (1417-2008). *Groniek*, 2014. 269-287.
- Whilley-Blackwell (2013). *Belles lettres*. In *A Dictionary of Literary Forms and Literary Theory*. (5th ed., p. 69-70).

References

- Habermas J. (2000). The Structural Transformation of the Public Sphere. An Inquiry into a Category of Bourgeois Society. Lviv: Litopys. [In Ukrainian].
- Hume, D. (2003). *A Treatise of Human Nature: being An Attempt to introduce the experimental Method of Reasoning into Moral Subjects*. Kyiv: Publishing House "The Universe" [In Ukrainian].
- Rollin, Ch. (1789). *The Method of Teaching and Studying the Belles Lettres*. Vol.1. (Crokov I., trans.). Saint Petersburg, The Imperial Academy of Sciences [In Russian].
- Bator, P. (1996) The University of Edinburgh Belles Lettres Society (1759-64) and the rhetoric of the novel. *Rhetoric Review*, 14:2. 280-292.
- Blair, H. (2005) *Lectures on Rhetoric and Belles Lettres*. Carbondale: Southern Illinois University Press.
- Burke, P. (1999) Erasmus and the republic of letters. *European Review*, (Vol. 7, No. 1). 5-17.
- Capdeville, V. & Kerherve, A. (Eds.) (2019). *British Sociability in the Long Eighteenth Century. Challenging the Anglo-French Connection*. Woodbridge: The Boydell Press.
- Coleman N., Stanford University. (n.d.). *Mapping the Republic of Letters*. Mapping the Republic of Letters. Retrieved June 12, 2021, from <http://republicofletters.stanford.edu>
- Craveri, B. (2006). *The Age of Conversation*. New York Review Books.
- Chevalier, T. (Ed.) (1997) *Encyclopedia of THE ESSAY*. Fitzroy Dearborn Publishers.
- Goodmen, D. (1994). *The Republic of Letters. A cultural history of the French Enlightenment*. Ithaca and London: Corwell University Press.
- Hallotan, S. M. (1993) Rhetoric in the American College Curriculum // PRE/TEXT: The First Decade / ed. by J.Vitanza. Pittsburgh and London: University of Pittsburgh Press. P.93-116.
- Hankings, J. (2007). Humanism, Scholasticism and Renaissance philosophy. In *Cambridge Companion to Renaissance Philosophy* / ed. by J. Hankings. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. 30-48.
- Hume, D. (1987a) Of Commerce. In D. Hume *Essays Moral, Political, Literary*, ed. and with a Foreword, Notes, and Glossary by Eugene F. Miller, with an appendix of variant readings from the 1889 edition by T.H. Green and T.H. Grose, revised edition (pp. 252-268). Indianapolis: Liberty Fund.
- Hume, D. (1987b) Of Delicacy of Taste and Passion. In D. Hume *Essays Moral, Political, Literary*, ed. and with a Foreword, Notes, and Glossary by Eugene F. Miller, with an appendix of variant readings from the 1889 edition by T.H. Green and T.H. Grose, revised edition (pp. 3-9). Indianapolis: Liberty Fund.
- Hume, D. (1987c) Of Essay-Writing. In D. Hume *Essays Moral, Political, Literary*, ed. and with a Foreword, Notes, and Glossary by Eugene F. Miller, with an appendix of variant readings from the 1889 edition by T.H. Green and T.H. Grose, revised edition (pp. 533-536). Indianapolis: Liberty Fund.
- Hume, D. (1987d) Of the Standart od Taste. In D. Hume *Essays Moral, Political, Literary*, ed. and with a Foreword, Notes, and Glossary by Eugene F. Miller, with an appendix of variant readings from the 1889 edition by T.H. Green and T.H. Grose, revised edition (pp. 228-250). Indianapolis: Liberty Fund.
- Hume, D. (2007) *Essai sur le genre essai* (Ph.Folliot, Trans). Retrieved May 27, 2021 from https://philotra.pagesperso-orange.fr/essai%20sur%20le%20genre%20essai.htm#_ftnref3

- Hume, D. (2011) *A Treatise of Human Nature*. Oxford University Press, U.S.A.; Reprint edition
- Prendergast, A. (2015). *Literary Salons across Britain and Ireland in the Long Eighteenth Century*. Hampshire: Macmillan.
- Rasmussen, D. (2017) *The Infidel and the Professor. David Hume, Adam Smith, and the friendship that shaped Modern thought*. Princeton University Press.
- Rollin, Ch. (1773). *The Method of Teaching and Studying the Belles Lettres; or, an Introduction to Languages, Poetry, Rhetoric, History, Moral Philosophy, Physics &c. with Reflections on Taste, and Instrucions with regard to the Eloquence of the PULPIT, the BAR and the Stage. the Whole Illustrated with Passages from the Most Famous Poets and Orators, Ancient and Modern, with Critical Remarks on Them; Designed More Particularly for Students in the Universities*. Vol.1. The tenth Edition. Edinburgh: W. Drummond, A. Donaldson, J. Bell, and C. Elliot.
- Rollin, Ch. (1819). *De la maniere d'enseigner et d'etudier les belles-lettres, par rapport à l'esprit et au coeur; ou Traite des etudes*. T. 1. Lyon: Rusand.
- SKILLNET - *Sharing Knowledge in Learned and Literary Networks | Project website of ERC SKILLNET*. (n.d.). SKILLNET – Sharing Knowledge in Learned and Literary Networks. Retrieved June 12, 2021, from <https://skillnet.nl/>
- Smith, A. (1983) *Lectures on Rhetoric and Belles Lettres. Reprint*. Oxford (Oxfordshire): Clarendon Press; New York: Oxford University Press.
- Van Miert, D. (n. d.) The Intricacies of Conceptual History: The 192 Republics of Letters in Latin. SKILLNET. <https://skillnet.nl/the-intricacies-of-conceptual-history-the-192-republics-of-letters-in-latin/>
- Van Miert, D. et al. (2014) What was the Republic of Letters? A brief introduction to a long history (1417-2008). *Groniek*, 2014. 269-287.
- Whilley-Blackwell (2013). *Belles lettres*. In *A Dictionary of Literary Forms and Literary Theory*. (5th ed., p. 69-70).

**REPUBLIC OF BELLES-LETTRES.
A COMMENTARY TO UKRAINIAN TRANSLATION OF THE TERMS FROM
DAVID HUME'S "OF ESSAY-WRITING".**

Taras Kononenko, Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Head of Department of the History of Philosophy of Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine);
<http://orcid.org/0000-0003-0660-1707>,
e-mail: taras_kononenko@knu.ua

Halyna Ilina, Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of the History of Philosophy of Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine);
<http://orcid.org/0000-0001-8409-0696>,
e-mail: ilina@knu.ua

Abstract

The article is a commentary to philosophical terms of David Hume's "Of Essay Writing", that became necessary in working on its Ukrainian translation. "Of Essay Writing" is an essay on conversation that was published in English in 1742 in the first edition of "Essays, Moral and Political" by D. Hume. The commentary focuses on two concepts that are important for understanding the content and cultural and historical context of an essay. First, the concept of "Republic of Letters" is considered. This Renaissance metaphor was in active use in the XV-XVIII centuries and described the conversational community of European intellectuals, formed by correspondent networks. In the age of Enlightenment, an alternative to correspondence was conversation in the newly formed public sphere of communication, concentrated in salons, clubs and other common social spaces. In his essay, D. Hume contrasts the concept of "Republic of Letters" with the concept of "Empire of Conversation", emphasizing the difference between

the worlds of “learned” and “conversable”, where “learned” use correspondence and “conversable” participate in public conversation. Secondly, this commentary examines the concept of “Belles Lettres” - a term of Renaissance origin, the part of humanists educational project “bonnae litterae”, which revealed the role of “studia humanitatis” (humanities) in shaping the aesthetics of writing (including letter writing). David Hume associate “Belles Lettres” with the concept of “taste”, which is a central category of his empiricist aesthetics. According to Hume, the taste comes from specific experience, the components of which are the humanities. At the same time, “Belles Lettres” requires the experience of conversation, and essay-writing is a means, which D. Hume proposes to use to spread the achievements of the “Republic of Letters” in the community of the “Empire of Conversation”.

Keywords: Belle Lettres, Republic of Letters, conversation, taste, essay-writing, essays, David Hume.

Received: May 10, 2021

Approved for printing: May 31, 2021

Published: June 21, 2021

Kononenko T., Iliina H. (2021). Republic of Belles-Lettres. A commentary to Ukrainian translation of the terms from David Hume’s “Of Essay-Writing”. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Philosophy*, 1(4), 18-28. <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2021/5-2/8>